

Alicja Łuczyńska*

Olsztyn

Zbiory z pałacu w Drogoszach jako przykład kolekcjonerstwa szlachty pruskiej**

Abstract

Built at the beginning of the eighteenth century, the palace in Drogoszy was one of the three largest residences in East Prussia. Its owners were representatives of the Dönhoff family. After the extinction of the male line, for almost fifty years the estate was managed by the female line of the Dönhoffs, notably Angelica Wilhelmina zu Dohna, née Dönhoff. After her death, the palace was taken over by representatives of the Silesian line of the Stolberg-Wernigerode family, who managed it until 1945. Over the centuries, successive owners amassed a valuable collection of works of art, paintings, furniture, and porcelain. The estate also included a library of nearly 10,000 volumes. The aim of this article is to characterize the rich collection gathered at Drogoszy and to examine the bibliophile interests of the palace's inhabitants, as well as to reconstruct court life on the borderlands between Prussia and the Polish-Lithuanian Commonwealth in Saxon period.

Keywords: Drogosze, palace, Dönhoff, Stolberg-Wernigerode, art collections, libraries

Słowa kluczowe: Drogosze, pałac, Dönhoff, Stolberg-Wernigerode, zbiory, biblioteka

Ród Dönhoffów był wywodzącą się z Westfalii rodziną rycerską. Jego przedstawiciele wraz z Zakonem Kawalerów Mieczowych przybyli do Inflant na początku XIV w. Tam, na południe od Rygi, rycerz Hermanus – protoplasta późniejszych Dönhoffów – wybudował mały zameczek Dunehof. W połowie XIV w. przedstawiciele rodu posiadali liczne posiadłości w północnej Estonii, Kurlandii i okolicach Parnawy. Po sekularyzacji zakonu w 1561 r. członkowie rodziny pozostali w północnej Estonii, gdzie wstępowali w szeregi szwedzkiego wojska, piastując różnego rodzaju stanowiska. Ta gałąź rodu wymarła w drugiej poł.

* Biblioteka Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie; e-mail: a.luczynska87@gmail.com; ORCID: 000-0002-4096-6569.

** Niniejszy artykuł stanowi zarys problematyki zawartej w tytule. Wymaga ona szerszych i bardziej szczegółowych badań.

XVII w.¹ W międzyczasie w XVI w. przedstawiciele rodu osiedlili się również w Prusach Książęcych. W służbie polskiej dotarli do godności senatorskich zarówno świeckich, jak i duchownych. Poprzez zawierane związki małżeńskie skoligaceni byli z największymi domami polskimi: Radziwiłłów, Ossolińskich i Czartoryskich².

Na początku XVII w. ród Dönhoffów podzielił się na trzy gałęzie wywodzące się od trzech synów żyjącego w Inflantach polskich Hermana Dönhoffa (zm. 1571): Krzysztofa (zm. 1662), Ottona (zm. 1609) i Gerarda (zm. 1598). Jednym z synów Gerarda był Ernst Magnus (zm. 1642), który ożeniony był z Katarzyną Dohnówną (zm. 1659). To właśnie on dał początek protestanckiej, wschodniopruskiej linii Dönhoffów³. Członkowie tej linii piastowali wysokie godności w pruskiej administracji państwowej i wojsku. Katarzyna odziedziczyła natomiast posiadłość Gross Wolfsdorf, która stała się główną siedzibą Dönhoffów. Majątek przeszedł następnie w posiadanie ich wnuka Bogusława Fryderyka (zm. 1742).

Wzniesiony przez przodków Katarzyny Dohnówny pałac spłonął w 1690 r. w wyniku uderzenia pioruna, co ostatecznie doprowadziło do jego rozebrania. Bogusław Fryderyk zdecydował wówczas o wybudowaniu nowej posiadłości. Zmienił również nazwę majątku na Dönhoffstädt, a nazwa Gross Wolfsdorf (Wilkowo Wielkie) funkcjonowała do 1945 r. jako nazwa wsi⁴.

Budowa monumentalnego barokowego pałacu nastąpiła między 1710 a 1714 r. Autorstwo projektu rezydencji przypisuje się Johnowi von Collas (zm. 1753), który był cenionym w Berlinie i Królewcu specjalistą inżynierii wodnej oraz twórcą założeń pałacowych w Gładyszach i Karwinach⁵. Pałac otoczony był parkiem krajobrazowym: od strony południowej zaprojektowany został w układzie typu francuskiego, natomiast od wschodu angielskiego⁶. Ogrody ozdobione były liczną architekturą, a w specjalnie zorganizowanym tam zwierzyńcu żyły m.in. danielę⁷. O rezydencji mówiono, że jest ilustracją czasu. Znajdowało się w niej 7 klatek schodowych (jak 7 dni tygodnia), 52 pokoje (jak liczba tygodni w roku), 365 okien (jak liczba dni w roku)

¹ K. Wróblewska, F. Sokołowski, *Ikografia rodziny Doenhoffów w zbiorach muzeów polskich*, „Rocznik Olsztyński” 1989, t. 16, s. 293.

² A. Przywuska, *Akta podworskie w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1964, nr 2, s. 172.

³ Ibidem.

⁴ Pierwotnie dobra, gdzie dzisiaj ulokowana jest wieś Drogosze, należały do przedstawicieli rodu Wolfsdorf. Od 1477 r. ich posiadaczami stali się Rautterowie. W latach 1596–1606 wzniesiony tam został duży czterokondygnacyjny pałac. W wyniku koligacji rodzinnych w połowie XVII w. dobra stały się własnością rodu Dönhoffów. Zob. M. Jackiewicz-Garniec, M. Garniec, *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich. Dobra utracone czy ocalone*, Studio Arta, Olsztyn 1999, s. 185–187.

⁵ Zob. A. Zempoluch, *Architektura dworska w Prusach Książęcych i na Warmii. Studium genezy i odrębności*, „Roczniki Humanistyczne” 2002, t. 50, z. 4, s. 217; R. Dethlefsen, *Stadt und Landhäuser in Ostpreussen*, R. Piper, München 1918, s. 35.

⁶ N. Rabczewska, *Osiemnastowieczny pałac Dönhoffów w Drogoszach*, „Rocznik Olsztyński” 1983, t. 14/15, s. 43.

⁷ M. Jackiewicz-Garniec, M. Garniec, *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich...*, s. 184.

i 12 kominków (jak 12 miesięcy)⁸. Pałac był jedną z trzech największych rezydencji w Prusach Wschodnich. Należał do tzw. pałaców królewskich, które przygotowane były na wizyty monarchów w asyście gwardii i odpowiednio liczego dworu⁹.

Dönhoffstädt do 1816 r. zarządzany był przez przedstawicieli męskiej linii Dönhoffów. Wówczas to, po bezpotomnej śmierci jedyne go męskiego dziedzica Stanisława Ottona (zm. 1816), majątek przypadł w posiadanie Angelice Wilhelminie (zm. 1866), żonie Jerzego zu Dohna-Lauck. Rozporządzała nim przez kolejne 50 lat. Swoją spadkobierczynią uczyniła natomiast siostrzenicę Mariannę, która poślubiła hr. Konrada Stolberg-Wernigerode, pochodzącego ze śląskiej linii tego rodu. Następnie Drogoszami zarządzał jej syn Udo (zm. 1910) pełniący m.in. funkcję nadprezydenta Prus Wschodnich, a ostatnim właścicielem majątku był jej wnuk hr. Albrecht Stolberg-Wernigerode (zm. 1948)¹⁰.

Dotychczas opublikowana niemieckojęzyczna literatura dotycząca Drogosz odnosi się przede wszystkim do założeń architektonicznych pałacu oraz przylegającego do niego ogrodu. Informacje na ten temat można znaleźć w wydawnictwach autorstwa Helmuta Siebera¹¹, Georga Dehio¹² czy Carla E.L. von Lorcka¹³. Opis pałacowej kaplicy znajduje się w publikacji autorstwa Adolfa Boettichera¹⁴. Wydawnictwem o charakterze wspomnieniowym jest natomiast książka *Ostpreussische Gutshäuser in Polen. Gegenwart und Erinnerung*¹⁵. Autorkami zamieszczonych tam tekstów są dwie przedstawicielki pruskich rodów szlacheckich: hr. Adelheid Eulenburg i Marion Dönhoff. Polskim katalogiem, uwzględniającym rezydencję w Drogoszach, jest książka *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich. Dobra utracone czy ocalone*¹⁶. Interesujący jest także artykuł Nadziei Rabczewskiej¹⁷, w którym autorka przedstawia koncepcję architektoniczną tej barokowej rezydencji. Informacje o pałacu można również

⁸ H. Sieber, *Schlösser und Herrensitze in Ost- und Westpreussen*, Wolfgang Weidlich, Frankfurt am Main 1958, s. 71.

⁹ A. Rzempoluch, *Architektura dworska...*, s. 212.

¹⁰ Zob. A. Mycio, *Rękopisy Dönhoffów z Drogoszy w Prusach Wschodnich przechowywane w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2020, nr 2, s. 273–274; M. Adamska, *Stan badań nad historią rodziny Stolberg-Wernigerode z Dönhoffstädt oraz dotyczące jej archiwalia w zasobie Archiwum Państwowego w Olsztynie*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2012, nr 3, s. 194.

¹¹ H. Sieber, *Schlösser und Herrensitze...*, s. 70–72.

¹² G. Dehio, *Deutschordensland Preußen*, Deutscher Kunstverlag, München 1952, s. 326–327.

¹³ C.E.L. von Lorck, *Landschlösser und Gutshäuser in Ost- und Westpreußen*, Wolfgang Weidlich, Frankfurt am Main 1972.

¹⁴ A. Boetticher, *Die Bau- und Kunstdenkmäler in Natangen*, B. Teichert, Königsberg 1892.

¹⁵ A.G. Eulenburg, H. Engels, *Ostpreussische Gutshäuser in Polen. Gegenwart und Erinnerung*, C.H. Beck, München 1992.

¹⁶ M. Jackiewicz-Garniec, M. Garniec, *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich...*, s. 185–187.

¹⁷ N. Rabczewska, *Osiemnastowieczny pałac Dönhoffów w Drogoszach*, „Rocznik Olsztyński” 1983, t. 14/15, s. 41–72.

znaleźć w pracach Andrzeja Rzempołucha¹⁸. Wydawnictwa te w głównej mierze wzmiankują tylko o konstrukcji rezydencji i jej właścicielach. Jedyną do tej pory wydaną pełną publikacją jest powojenna monografia Drogosz autorstwa Ernsta Hartmanna¹⁹. Zawarł w niej informacje o siedzibie Dönhoffów oraz o zgromadzonych przez nich dziełach sztuki i rzemiosła artystycznego. Tematykę portretów rodowych poruszają artykuły kilku badaczy: Edwarda Kotowskiego (portrety Magnusa Ernesta i Katarzyny Dönhoffów)²⁰ oraz Kamili Wróblewskiej i Franciszka Sokołowskiego²¹. Nie powstała jednak dotychczas żadna praca opisująca szczegółowo zgromadzone przez Dönhoffów dobra.

Celem niniejszego artykułu jest scharakteryzowanie pokrótce dzieł sztuki przechowywanych w Drogoszach, jak również zasygnalizowanie istnienia źródeł piśmienniczych i fotograficznych, które pokazują rodową spuściznę. Należy jednak zaznaczyć, że jest to wyłącznie zarys, a nie szczegółowy opis problematyki. Materiał źródłowy należy podzielić i zbadać z uwzględnieniem rodzaju zbiorów. Są to bowiem dzieła sztuki, przedmioty rzemiosła artystycznego oraz księgozbiór i archiwalia rodzinne.

Przedstawiciele rodu Dönhoff oraz Stolberg-Wernigerode zgromadzili w pałacu bardzo bogatą i zróżnicowaną kolekcję dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego. W skład wyposażenia wewnątrz wchodziły m.in. flamandzkie arrasy, francuskie gobeliny, chińska porcelana czy puchary na monety. W pałacu znajdowały się także stylizowane pomieszczenia: „pokój chiński”, który wyróżniał się malowanymi tapetami oraz lakierowanymi meblami, oraz „pokój pompejski”, który udekorowany był malowidłami ściennymi z przedstawieniem zabytków Pompei²². W pałacu, od strony południowo-wschodniej, znajdowała się również kaplica. Na zlecenie Angeliki Wilhelminy zyskała ona neogotycki wystrój, który wzorowany był na zakrystii kościoła św. Gereona w Kolonii²³. Z inicjatywy Udo Stolberga dobudowane do niej zostało mauzoleum. Umieszczono w nim symboliczne marmurowe nagrobki ostatnich właścicieli Drogosz: Stanisława i Angeliki Dönhoffów, które wykonane zostały przez berlińskiego rzeźbiarza Edwarda Lürssena. Dodatkowo na ścianach kaplicy umieszczono epitafia członków rodziny Stolberg-Wernigerode. Jest to jedyna znana kaplica memoratywna w Prusach Wschodnich²⁴.

Przy identyfikacji zgromadzonych w pałacowych wnętrzach przedmiotów niezbędna wydaje się dokumentacja fotograficzna wykonana w 1938 r. przez

¹⁸ Zob. A. Rzempołuch, *Architektura dworska...*, s. 197–226; idem, *Przewodnik po zabytkach sztuki dawnych Prus Wschodnich*, Agencja Wydawnicza „Remix”, Olsztyn 1992, s. 59–60.

¹⁹ E. Hartmann, *Gross Wolfsdorf und Dönhoffstädt. Ostpreussische Herrensitze im Kreise Rastenburg*, J.G. Herder-Institut, Marburg (Lahn) 1966.

²⁰ E. Kotowski, *Portret Magnusa Ernesta i Katarzyny Denhoffów ze zbiorów Muzeum Mazurskiego w Olsztynie*, „Rocznik Olsztyński” 1970, t. 9, s. 27–57.

²¹ K. Wróblewska, F. Sokołowski, *Ikonografia rodziny Doenhoffów...*, s. 293–349.

²² Ibidem, s. 68–69.

²³ Zob. E. Hartmann, *Gross Wolfsdorf und Dönhoffstädt...*, s. 68; N. Rabczewska, *Osiemnastowieczny pałac Dönhoffów...*, s. 57.

²⁴ M. Jackiewicz-Garniec, M. Garniec, *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich...*, s. 188.

Urząd Konserwatora Zabytków w Królewcu²⁵. Na zdjęciach widnieją wnętrza oraz przedmioty zgromadzone w pałacu. Szczegółowe informacje dają również akta wchodzące w skład archiwum rodziny Dönhoff, które przechowywane są obecnie w Archiwum Państwowym w Olsztynie (sygn. 42/380/0). Jest to prawie 9 m.b. akt w 450 jednostkach archiwalnych. W ich skład wchodzi akta osobiste i rodzinne (dzienniki podróży, księgi rachunkowe, kalendarze), administracyjno-gospodarcze oraz dotyczące działalności publicznej i patrymonialnej²⁶. Znaleźć tam również można inwentarze sporządzane po śmierci kolejnych właścicieli pałacu, testamenty oraz spisy wnoszonych do rodziny posagów.

Najwcześniejsze informacje dotyczące przedmiotów będących w posiadaniu Dönhoffów pochodzą ze sporządzonego w 1738 r. inwentarza pozostałości po zmarłym Bogusławie Fryderyku²⁷. Wyszczególniono tam m.in. wyroby ze srebra: pięć misek, osiem półmisek, cztery okrągłe i dwie podłużne salaterki, wazę na supłę, dwa czajniczki na herbatę czy dzbanek na kawę z monogramem Dönhoffów. Wymieniono również komplet sztućców z porcelanowymi trzonkami i dwa zestawy sztućców, które umieszczone były w czarnych futerałach, a także cztery łyżeczki do herbaty ozdobione herbem rodowym²⁸. W inwentarzu znajduje się również informacja o tym, że wyposażenie pałacowych wnętrz, takie jak tapety, lustra, zegary oraz meble – biurka, stoły i krzesła, ujęte zostało w innym inwentarzu²⁹. Niestety, nie zachował się.

Przykładem odziedziczonych dóbr jest spadek, który Zofia Charlotta (zm. 1784), małżonka wspomnianego Bogusława Fryderyka, otrzymała po swoim bracie Gerhardzie Erneście Lehnendorffie (zm. 1741)³⁰. Pozyskała ona biżuterię oraz kilka cennych przedmiotów. Były to m.in. diamentowy krzyż, złota tabakierka oraz złożone łyżki i noże. Równocześnie córka Zofii – Albertyna (zm. 1764) – odziedziczyła po wuju: brylantowy pierścion, porcelanowe czajniczki na herbatę oraz zegar stołowy.

Ilustracją posagu są dobra żony kolejnego właściciela Drogosz Stanisława Gerarda Dönhoffa (zm. 1758). Wśród wartościowych przedmiotów Zofii Fryderyki Wreech (zm. 1784) znalazły się m.in. brylantowe kolczyki oraz biżuteria i kołha zdobiona perłami. W posagu wniosła ona również srebrne elementy zastawy

²⁵ *Prusy Wschodnie – dokumentacja historycznej prowincji: zbiory fotograficzne dawnego Urzędu Konserwatora Zabytków w Królewcu*, red. J. Przypkowski, oprac. P. Jamski, M. Kuczyński, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2006 – dalej: IS PAN.

²⁶ Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), sygn. 42/380/0, Archiwum rodziny Dönhoff z Drogoszy pow. kętrzyński; *Archiwum Państwowe w Olsztynie. Informator o zasobie archiwalnym*, oprac. M.T. Korejwo, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2007, s. 381–382.

²⁷ APO, sygn. 42/380/0/1/3, Testament Bogusława Fryderyka Dönhoffa z 14 czerwca 1738 r. wraz z inwentarzem pozostałości.

²⁸ Ibidem, s. 6–8.

²⁹ Ibidem, s. 9.

³⁰ APO, sygn. 42/380/0/1/8, Inwentarium über den gantzen Nachlass des Hochseel. Herrn General – major und Ampts Hauptmanns zu Lötzen Gerhard Ernst Grafen von Lehnendorf.

stołowej oraz cztery duże kościelne lichtarze³¹. Wspominając o majątkach wnoszonych przez małżonki, należy również nadmienić o skrzyniach posagowych, które stały się stałym elementem wystroju wnętrz pałacowych. Przykładem jest mebel zamówiony dla Katarzyny Dohnówny, żony Magnusa Ernesta Dönhoffa. Ta dębowa skrzynia o budowie architektonicznej powstała na początku XVII w. w nieznanym królewieckim warsztacie. Na uwagę zasługuje widniejąca na niej rozbudowana ikonografia heraldyczna. Na jej wieku przedstawiono portrety rodziców Katarzyny³². W pałacowych wnętrzach znajdowała się również skrzynia należąca do córki Katarzyny – Marii von Rauter³³.

Na podstawie dokumentacji fotograficznej Urzędu Konserwatora Zabytków w Królewcu można zauważyć, że przedstawiciele rodu Dönhoffów interesowali się również kolekcjonowaniem malarstwa. W pałacowej kolekcji znajdowały się m.in. obrazy autorstwa Johanna Wilhelma Brücke (zm. 1874)³⁴, Thomasa Alfreda Legera (zm. 1855)³⁵, Antona Raphaela Mengsa (zm. 1779)³⁶ czy Karla Ludwiga Rundta (zm. 1868)³⁷. Oddzielnym zbiorem malarstwa są natomiast portrety przedstawicieli rodziny Dönhoff, które prezentowane były w poszczególnych pomieszczeniach pałacu, m.in. w sali rodowej znajdującej się na piętrze. Ściany zdobiły portrety przodków, pomieszczenie było bogato udekorowane białą-złotym stiukiem, sufit zaś stanowiło duże lutro³⁸. Znaleźć tam można było wizerunki m.in. wojewody inflanckiego Krzysztofa Dönhoffa (zm. 1622)³⁹ oraz Hermana Dönhoffa (zm. 1651)⁴⁰ będącego w służbie Zygmunta III i Władysława IV. W pałacu znajdowały się również portrety Magnusa Ernesta (zm. 1642)⁴¹ oraz jego żony Katarzyny

³¹ APO, sygn. XXXIII/2/A/8, Amtsgerichts Barten.

³² Obecnie jest częścią zbiorów Działu Sztuki Dawnej i Rzemiosła Artystycznego Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie (dalej: MWiM DSDiRA), nr inwent. Mb-5 OMO; IS PAN, negatyw nr 55667; zob. <https://wmwm.pl/ekspонат/25351,skrzynia-dworska-posagowa-katarzyny-dohnowny> (dostęp: 19.11.2024).

³³ Obecnie jest częścią zbiorów MWiM DSDiRA, nr inwent. Mb-166 OMO; IS PAN, negatyw nr 055669.

³⁴ IS PAN, negatywy nr 55657, 55690; <https://www.deutsche-biographie.de/pnd129528854.html#index> (dostęp: 18.11.2024).

³⁵ IS PAN, negatywy nr 55657, 55695; <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116860669.html#index> (dostęp: 18.11.2024).

³⁶ IS PAN, negatyw nr 55691; <https://www.deutsche-biographie.de/sfz61677.html#ndbcontent> (dostęp: 18.11.2024).

³⁷ IS PAN, negatyw nr 55689; <https://www.deutsche-biographie.de/sfzR7987.html#index> (dostęp: 18.11.2024).

³⁸ A.G. Eulenburg, H. Engels, *Ostpreussische Gutshäuser in Polen...*, s. 90.

³⁹ K. Wróblewska, F. Sokołowski, *Ikonografia rodziny Doenhoffów...*, s. 307–308. Obecnie jest częścią zbiorów MWiM DSDiRA, nr inwent. MNO 374 OMO – zob. <https://wmwm.pl/ekspонат/69385,portret-krzysztofa-doenhoffa-zm-1622> (dostęp: 20.11.2024).

⁴⁰ K. Wróblewska, F. Sokołowski, *Ikonografia rodziny Doenhoffów...*, s. 309–310. Obecnie jest częścią zbiorów MWiM DSDiRA, nr inwent. MNO 375 OMO – zob. <https://wmwm.pl/ekspонат/69385,portret-hermana-doenhoffa-15831651> (dostęp: 20.11.2024).

⁴¹ K. Wróblewska, F. Sokołowski, *Ikonografia rodziny Doenhoffów...*, s. 325–326. Obecnie jest częścią zbiorów MWiM DSDiRA, nr inwent. MNO 120 OMO – zob. <https://wmwm.pl/ekspонат/69363,portret-magnusa-ernesta-doenhoffa-20-xii-158118-vi-1642> (dostęp: 20.11.2024).

(zm. 1659)⁴². Żeńską linię rodu reprezentował również wizerunek Agnieszki Dönhoff (zm. 1611)⁴³.

Zdecydowanie największą ilościowo i bardzo interesującą kolekcją, zgromadzoną przez przedstawicieli obu rodów, była licząca blisko 10 tys. egzemplarzy biblioteka⁴⁴. Ulokowana była na parterze w zachodniej części pałacu i łączyła się bezpośrednio z salonem ogrodowym. Swoją wielkością ustępowała tylko jednej wschodniopruskiej bibliotece pałacowej. Chodzi tu o księgozbiór zgromadzony w Słobitach, który liczył blisko 12 tys. tytułów (dokładnie 11 777)⁴⁵. Dla porównania można jeszcze wskazać bibliotekę rodu Finckenstein zgromadzoną w pałacu w Kamieńcu, liczącą ok. 7–8 tys. pozycji bibliograficznych⁴⁶.

Dokładne przeanalizowanie zgromadzonego księgozbioru możliwe jest dzięki przechowywanemu obecnie w Archiwum Państwowym w Olsztynie inwentarzowi⁴⁷. Nie jest znana data jego powstania, ale przypuszczać można, że spisany został na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX w. Analiza skatalogowanych tam pozycji wskazuje na rozległe zainteresowania jego właścicieli. Najobszerniejszą kategorię tematyczną stanowią książki historyczne. Bardzo dużą grupę dzieł tworzą publikacje z zakresu literatury niemieckiej, angielskiej i hiszpańskiej, jak również innych krajów europejskich i pozaeuropejskich. Znaleźć tam również można bogaty dział geograficzny, świadczący nie tylko o zainteresowaniach w tym zakresie, lecz także o odbytych lub planowanych peregrynacjach po Europie i innych kontynentach. W inwentarzu znajdują się również kategorie tematyczne, wskazujące na pragmatyczny charakter księgozbioru. Są to wydawnictwa prawnicze, z zakresu polityki oraz gospodarki ziemskiej, w tym rolnictwa i leśnictwa. O tym, że księgozbiór był cenny dla mieszkańców Drogosz, świadczyć może zachowana w zasobach Archiwum Państwowego w Olsztynie książka wypożyczeń⁴⁸. Istnienie takiego rejestru świadczy o tym, że kolekcja biblioteczna była objęta opieką i ochroną przed rozproszeniem.

Wszystkie zgromadzone w pałacu w Drogoszach przedmioty stały się niestety ofiarą pożogi wojennej. Pałac położony był na terenie Prus Wschodnich, które po zakończeniu II wojny światowej stały się Ziemią Odzyskanymi.

⁴² K. Wróblewska, F. Sokołowski, *Ikonografia rodziny Doenhoffów...*, s. 326–327; E. Kotowski, *Portret Magnusa Ernesta i Katarzyny Denhoffów...*, s. 27–57.

⁴³ K. Wróblewska, F. Sokołowski, *Ikonografia rodziny Doenhoffów...*, s. 308–309. Obecnie jest częścią zbiorów MWiM DSDiRA, nr inwentarzowy MNO 447 OMO – zob. <https://wmwm.pl/ekspонат/69386,portret-agnieszki-denhoff-zm-po-1611> (dostęp: 20.11.2024).

⁴⁴ E. Hartmann, *Gross Wolfsdorf und Dönhoffstädt...*, s. 68.

⁴⁵ *Bücher-Verzeichnis der Majorats-Bibliothek von Schlobitten*, Bearb. H. Schellhorn, Druck: Julius Sittenfeld, Berlin 1858; zob. też: H. Keferstein, *Biblioteka Dohnów w Słobitach. Próba charakterystyki ze szczególnym uwzględnieniem poloników*, „Roczniki Biblioteczne” 1985, R. 29, z. 1–2, s. 331–347.

⁴⁶ C.E.L. von Lorck, *Schloss Finckenstein. Ein Bauwerk des preußischen Barock im Osten. Unter Mitwirkung von Alfred Burggraf und Graf zu Dohna und Lothar Burggraf und Graf zu Dohna mit einem Nachwort von Percy Ernst Schramm*, Wolfgang Weidlich, Frankfurt am Main 1966, s. 77.

⁴⁷ APO, sygn. 42/380/0/5/377, Księga inwentarzowa biblioteki.

⁴⁸ APO, sygn. 42/380/0/5/378, Książka wypożyczeń książek bibliotecznych.

Status własności ruchomych dóbr kultury na tych terenach definiowały: Dekret z dnia 2 marca 1945 r. o majątkach opuszczonych i porzuconych, Ustawa z dnia 6 maja 1945 r. o majątkach opuszczonych i porzuconych oraz Dekret z dnia 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich⁴⁹. Podkreślić trzeba, że był to moment, kiedy istotną rolę odgrywał czas w zabezpieczeniu poniemieckiego mienia. Istniało bowiem realne zagrożenie zniszczenia zabytków przez stacjonujące tu oddziały sowieckie, które formalnie mogły wywozić pruskie mienie do 15 sierpnia 1945 r. Poza tym całe pogranicze polsko-niemieckie było plądrowane przez zorganizowane grupy szabrowników⁵⁰.

Akcja zabezpieczania poniemieckiego mienia prowadzona była m.in. przez pierwszych pracowników nowo założonego Muzeum Mazurskiego (obecnie: Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie). Byli to: Hieronim Skurpski (1914–2006)⁵¹ – pierwszy kustosz i dyrektor Muzeum, delegat Ministerstwa Kultury i Sztuki, który przybył do Olsztyna w 1945 r. wraz z przedstawicielami Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, oraz jego współpracownica Cecylia Vetulani (1908–1980) – historyczka sztuki, przybyła do Olsztyna również w 1945 r.⁵² Penetrowali oni miasta oraz organizowali wyjazdy terenowe, które skutkowały zwożeniem do Olsztyna poniemieckich dóbr pozostawionych w zniszczonych lub opuszczonych pałacach, kościołach, domach oraz obiektach użyteczności publicznej. Wówczas do Muzeum trafiły również zbiory z pałacu w Drogoszach. Aktualnie w muzealnych magazynach przechowywanych jest 19 rodowych portretów oraz 2 skrzynie posagowe. Nie zapomniano również o dokumentach, archiwaliach i księgozbiorach⁵³. Około 20% drogoskiego księgozbioru przewiezione zostało do nowo powstałej Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, której przedstawiciele przybyli do pałacu jesienią 1946 r. Liczbę zwiezionych woluminów obecnie szacuje się na ok. 2 tys. tomów⁵⁴. Są to stare druki, jak również druki z XIX i XX w.⁵⁵ Zidentyfikowano również rękopisy

⁴⁹ B. Sierżputowski, *Status ruchomych dóbr kultury na Ziemiach Odzyskanych w prawie międzynarodowym i prawie krajowym*, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych, Warszawa 2021, s. 131–226.

⁵⁰ Zob. J. Chłosta-Zielonka, *Działalność Jana Grabowskiego w Olsztyńskim w latach 1945–1947 w świetle sprawozdań dla Ministerstwa Kultury i Sztuki*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2004, nr 3, s. 361–372; J. Jasiński, *Między Prusami a Polską. Rozprawy i szkice z dziejów Warmii i Mazur w XVIII–XX wieku*, Wydawnictwo Littera, Olsztyn 2003, s. 153–156; K. Wróblewska, *I zabytki mają swój los*, [w:] M. Jackiewicz-Garniec, M. Garniec, *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich...*, s. 24–32.

⁵¹ J. Cygański, *Hieronim Skurpski (1914–2006)*, „Rocznik Olsztyński” 2009, t. 18, s. 449–453.

⁵² J. Chłosta, *Ludzie Olsztyna*, Urząd Miasta, Olsztyn 2003, s. 127.

⁵³ Liczebność strat zabytków ruchomych oraz stan zachowania poniemieckich pałaców i dworów obrazuje – zachowana w maszynopisie i przechowywana w Bibliotece Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie – praca powstała na zamówienie H. Skurpskiego: sygn. Rkps 1322, Zulkwa Jerzy, *Zestawienie zabytków ruchomych województwa olsztyńskiego zniszczonych w czasie wojny*.

⁵⁴ A. Mycio, *Rękopisy Dönhoffów...*, s. 273–274.

⁵⁵ M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Przewodnik po zespołach. Problemy badawcze i metodologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1999, s. 38.

w liczbie 16 jednostek inwentarzowych w 24 woluminach⁵⁶. Nieznane są natomiast losy pozostałej, znacznie większej, części drogoskiego księgozbioru. Przypuszczać można, że został on wywieziony do innych bibliotek bądź uległ rozkradzeniu i zniszczeniu.

Podsumowując przedstawione w artykule informacje, można stwierdzić, że zgromadzone w drogoskim pałacu zbiory są doskonałym przykładem kolekcjonerstwa szlachty pruskiej. Są równocześnie wyrazem wystawnego i bogatego intelektualnie życia prowadzonego przez pruskie rody arystokratyczne na przestrzeni wieków. Właściciele Drogosz piastowali wysokie stanowiska w administracji państwowej, a ich siedziba stała się jedną z nielicznych rezydencji, w której przyjmowany był władca Prus podczas swoich podróży. Zgromadzone tam przedmioty, a także imponujący wygląd samego pałacu pokazują zamiłowanie mieszkańców Drogosz do sztuki. Należy także nadmienić, że Dönhoffowie nie parali się jedynie kolekcjonerstwem. Mecenasem sztuki była jedna z przedstawicielek rodu – Angelika Wilhelmina, która wypożyczała będące jej własnością obrazy na wystawy organizowane przez berlińską Akademię Sztuk Pięknych, a jej nazwisko widniało w katalogach⁵⁷. Zagadnienie gromadzenia różnych zbiorów przez pruską szlachtę zasługuje zatem na podjęcie dalszych badań.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Olsztynie:

- sygn. XXXIII/2/A/8, Amtsgerichts Barten,
- sygn. 42/380/0, Archiwum rodziny Dönhoff z Drogoszy pow. kętrzyński,
- sygn. 42/380/0/1/8, Inwentarium über den gantzen Nachlass des Hochseel. Herrn General – major und Ambts Hauptmanns zu Lötzen Gerhard Ernst Grafen von Lehndorff,
- sygn. 42/380/0/5/378, Książka wypożyczeń książek bibliotecznych,
- sygn. 42/380/0/5/377, Księga inwentarzowa biblioteki,
- sygn. 42/380/0/1/3, Testament Bogusława Fryderyka Dönhoffa z 14 czerwca 1738 r. wraz z inwentarzem pozostałości.

Biblioteka Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie:

- sygn. Rkps 1322, Żułkwa Jerzy, Zestawienie zabytków ruchomych województwa olsztyńskiego zniszczonych w czasie wojny.

Opracowania

Adamska Marta, *Stan badań nad historią rodziny Stolberg-Wernigerode z Dönhoffstädt oraz dotyczące jej archiwalia w zasobie Archiwum Państwowego w Olsztynie*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2012, nr 3, s. 193–200.

⁵⁶ A. Mycio, *Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia” 2009–2010, t. 9–10, s. 50.

⁵⁷ *Verzeichniss der Werke lebender Künstler auf der [...] Ausstellung der Königlichen Akademie der Künste zu Berlin im Landesausstellungsgebäude*, Gedruckt bei Brandes und Klewert, Berlin 1836, s. 15, 26.

- Archiwum Państwowe w Olsztynie. *Informator o zasobie archiwalnym*, oprac. Mariusz Tomasz Korejwo, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2007.
- Boetticher Adolf, *Die Bau- und Kunstdenkmäler in Natangen*, B. Teichert, Königsberg 1892.
- Bücher-Verzeichnis der Majorats-Bibliothek von Schlobitten*, Bearb. Hildebert Schellhorn, Druck: Julius Sittenfeld, Berlin 1858.
- Chłosta Jan, *Ludzie Olsztyna*, Urząd Miasta, Olsztyn 2003.
- Chłosta-Zielonka Joanna, *Działalność Jana Grabowskiego w Olsztyńskim w latach 1945–1947 w świetle sprawozdań dla Ministerstwa Kultury i Sztuki*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2004, nr 3, s. 361–372.
- Cygański Janusz, *Hieronim Skurpski (1914–2006)*, „Rocznik Olsztyński” 2009, t. 18, s. 449–453.
- Dehio Georg, *Deutschordensland Preußen*, Deutscher Kunstverlag, München 1952.
- Dethlefsen Richard, *Stadt und Landhäuser in Ostpreussen*, R. Piper, München 1918.
- Eulenburg Adelheid Gräfin, Engels Hans, *Ostpreussische Gutshäuser in Polen. Gegenwart und Erinnerung*, C.H. Beck, München 1992.
- Hartmann Ernst, *Gross Wolfsdorf und Dönhoffstadt. Ostpreussische Herrensitze im Kreise Rastenburg*, J.G. Herder-Institut, Marburg (Lahn) 1966.
- Jackiewicz-Garniec Małgorzata, Garniec Mirosław, *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich. Dobra utracone czy ocalone*, Studio Arta, Olsztyn 1999.
- Jasiński Janusz, *Między Prusami a Polską*, Rozprawy i szkice z dziejów Warmii i Mazur w XVIII–XX wieku, Wydawnictwo Littera, Olsztyn 2003.
- Keferstein Halina, *Biblioteka Dohnów w Słobitach. Próba charakterystyki ze szczególnym uwzględnieniem poloników*, „Roczniki Biblioteczne” 1985, R. 29, z. 1–2, s. 331–347.
- Kotowski Edward, *Portret Magnusa Ernesta i Katarzyny Denhoffów ze zbiorów Muzeum Mazurskiego w Olsztynie*, „Rocznik Olsztyński” 1970, t. 9, s. 27–57.
- Lorck Carl Emil Ludwig von, *Landschlösser und Gutshäuser in Ost- und Westpreußen*, Wolfgang Weidlich, Frankfurt am Main 1972.
- Lorck Carl Emil Ludwig von, *Schloss Finckenstein. Ein Bauwerk des preußischen Barock im Osten. Unter Mitwirkung von Alfred Burggraf und Graf zu Dohna und Lothar Burggraf und Graf zu Dohna mit einem Nachwort von Percy Ernst Schramm*, Wolfgang Weidlich, Frankfurt am Main 1966.
- Mycio Andrzej, *Rękopisy Dönhoffów z Drogoszy w Prusach Wschodnich przechowywane w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2020, nr 2, s. 273–282.
- Mycio Andrzej, *Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia” 2009–2010, t. 9–10, s. 50.
- Prusy Wschodnie – dokumentacja historycznej prowincji: zbiory fotograficzne dawnego Urzędu Konserwatora Zabytków w Królewcu*, red. Jan Przyppkowski, oprac. Piotr Jamski, Marek Kuczyński, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2006.
- Przywuska Aniela, *Akta podworskie w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1964, nr 2, s. 168–195.
- Rabczewska Nadzieja, *Osiemnastowieczny pałac Dönhoffów w Drogoszach*, „Rocznik Olsztyński” 1983, t. 14/15, s. 41–72.
- Rzempołuch Andrzej, *Architektura dworska w Prusach Książęcych i na Warmii. Studium genezy i odrębności*, „Roczniki Humanistyczne” 2002, t. 50, z. 4, s. 197–227.
- Rzempołuch Andrzej, *Przewodnik po zabytkach sztuki dawnych Prus Wschodnich*, Agencja Wydawnicza „Remix”, Olsztyn 1992.

Sieber Helmut, *Schlösser und Herrensitze in Ost- und Westpreussen*, Wolfgang Weidlich, Frankfurt am Main 1958.

Sierżputowski Bartłomiej, *Status ruchomych dóbr kultury na Ziemiach Odzyskanych w prawie międzynarodowym i prawie krajowym*, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych, Warszawa 2021.

Strutyńska Maria, *Struktura proveniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Przewodnik po zespołach. Problemy badawcze i metodologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1999.

Verzeichniss der Werke lebender Künstler auf der [...] Ausstellung der Königlichen Akademie der Künste zu Berlin im Landesausstellungsgebäude, Gedruck bei Brandes und Klewert, Berlin 1836.

Wróblewska Kamila, *I zabytki mają swój los*, [w:] Małgorzata Jackiewicz-Garniec, Mirosław Garniec, *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich. Dobra utracone czy ocalone?*, Studio Arta, Olsztyn 1999, s. 24–32.

Wróblewska Kamila, Sokołowski Franciszek, *Ikonaografia rodziny Doenhoffów w zbiorach muzeów polskich*, „Rocznik Olsztyński” 1989, t. 16, s. 293–349.

Netografia

<https://www.deutsche-biographie.de/pnd129528854.html#index> (dostęp: 18.11.2024).

<https://www.deutsche-biographie.de/pnd116860669.html#index> (dostęp: 18.11.2024).

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz61677.html#ndbcontent> (dostęp: 18.11.2024).

<https://www.deutsche-biographie.de/sfzR7987.html#index> (dostęp: 18.11.2024).

<https://wmwm.pl/eksponat/25351,skrzynia-dworska-posagowa-katarzyny-dohnowny> (dostęp: 19.11.2024).

<https://wmwm.pl/eksponat/69385,portret-krzysztofa-doenhoffa-zm-1622> (dostęp: 20.11.2024).

<https://wmwm.pl/eksponat/69356,portret-hermana-doenhoffa-15831651> (dostęp: 20.11.2024).

<https://wmwm.pl/eksponat/69386,portret-agnieszki-denhoff-zm-po-1611> (dostęp: 20.11.2024).

<https://wmwm.pl/eksponat/69363,portret-magnusa-ernesta-doenhoffa-20-xii-158118-vi-1642> (dostęp: 20.11.2024).